

Litteraation numero: 103161/32
Haastattelun nimi: Parlatorio s02e06_16LUFS
Haastattelun kesto: 43 min
Litteroitu: Tutkimustie Oy 22.2.2022

Puhujien merkinnät: EP: Elina Pyy
SK: Saara Kauppinen

Muut merkinnät:

,	Lyhyt tauko puheessa
..	Puheenvuoro jää kesken, jatkaa puheenvuoroa
(-)	Pois jäänyt sana tai sanan osa
(--)	Pois jäänyt jakso
(sana)	Epäselvä sana tai jakso
<u>alleviivaus</u>	Erityisen painollinen sana tai jakso
[hakasulkeet]	Litteroijan kommentti
[pp]	Päällekkäistä puhetta
[hp]	Hiljaista puhetta
[ep]	Epäselvää puhetta

Huomautukset: --

[puheensorinaa]

[kitaramusiikkia]

EP: Paras maaginen loitsu sytyttämään intohimon tullen. Ei ole parempaa. Se houkuttelee miehet naisten luo ja naiset miesten ja saa neitsyet karkaamaan kodeistaan. Aceso, himmennä jokaisen miehen ja naisen silmät, kun etenen, kunnes saavutaan niin paljon kuin haluan ja sanon, (-), kuuntele minua, sinä, joka hallitset universumia. Alkme, meren valtiat, sinä, joka hallitset yötä. Tervetuloa kuuntelemaan Parlatorio-podcastia. Tämä on Suomen Rooman Instituutin oma podcast, jossa juttelemme kiinnostavia Rooman kävijöiden oman alansa asiantuntijoiden kanssa menneisyyden ja nykypäivän yhtymäkohdista. Minä olen Elina Pyy, instituutin tutkija, lehtori, ja tänään täällä studiossa mun kanssa juttelemassa Saara Kauppinen, antiikin tutkija, klassillinen filologi. Tervetuloa.

SK: Kiitos.

EP: Haluatko sä kertoa Saara alkuun vähän, kuka sä olet, mitä tutkit ja erityisesti, mikä sinut on tuonut Roomaan? Millainen on suhteesi Roomaan ja instituuttiin?

SK: Joo. Mä oon enemmän toiminut Ateenan Instituutin puolella. Eli mä oon väitellyt kreikan kielestä, ja mä oon aikoinaan toiminut Ateenan instituutin assistenttina eli silloisella assistentti-nimellä 2011-2014, ja toki silloin erityisesti seurannut myös Rooman instituutin toimintaa, vaikka on se ollut mulle tuttua jo opiskelua ajoilta. Mä olen ollut kiinnostunut sekä latinan että kreikkankielisistä teksteistä, ja Rooman Instituuttiin päätynyt sikäli, että mä työskentelen nyt 2021 Roomassa kolme kuukautta Rooman Instituutin post-doc stipendiaattina projektini "Kieli ja toimijuus antiikin magiassa" parissa.

EP: Millainen se olisi Rooman periodi? Millaista työtä teit siellä ja inspiroiko Rooma ympäristönä?

SK: No kyllähän Rooma yllättäen inspiroi kuten kovin monia meistä. Eli mä työskentelin akateemisissa kirjastoissa. Mä keräsin ja luin tutkimusaineistoa ja perehdyin erityisesti siellä latinankielisten kirousta ulujen lingvistiseen tutkimukseen ja ylipäättänsä magiaan ja magian asemaan roomalaisessa yhteiskunnassa. Ja samalla oli toki mahdollisuus kiertää museoissa ja arkeologisilla kohteilla. Kyllä se etenkin näin pandemia-aikana tuntuu tosi merkitykselliseltä.

EP: No totta kai.

SK: Kyllä se aina kontekstoi sitä. Vaikka lukisi hyvinkin teoreettista kamaa kirjastossa, niin kun sitten ympärillä on se Rooma, jonne voi aina lähteä myös.

EP: Ja tutkijayhteisö myös.

SK: Nimenomaan. Kyllä erityisen iloinen olen myös kaikista kohtaamisista Lanten suojissa. Terveisiä erityisesti stipendiaattikollegoille, mutta myös kaikille muille, jotka on kohdattu. Siinäkin ehkä tämä aika, jota eletään, niin korostaa sitä, että ihmisten kanssa keskustelut paikan päällä ja jotenkin läsnä on tosi tärkeitä. Nehän kuitenkin vie eteenpäin myös omia ajatuksia.

EP: Näinhän se on. Siinä kyllä Villa Lante on tosi hyvä ympäristö...

SK: Näin on.

EP: ...siihen inspiroimaan. Sulla on siis sekä kreikkalainen että roomalainen antiikki aika hyvin hanskassa oman urataustan johdosta. Me tänään puhutaan sun tämänhetkistä tutkimusaiheesta eli magia antiikissa. Magia, toimijuus ja

erityisesti sitten, kun sä olet filologi, niin maagisten tekstien kieli. Tässäkin sä käytät sekä kreikkalaiset että latinankielistä aineistoa, eikö niin?

SK: Joo. Näin mulla olisi tarkoitus.

EP: Mistä tämä aihe löytyi? Miten sä kiinnostuit magiasta?

SK: Mä oon tehnyt aikoinaan gradun aiheesta magian ammattilaiset ja heidän työnsä hellenistillisellä ja roomalaisajalla, ja siinä mä tarkastelin, että mimmaisia sanoja magian ammattilaisista käytetään kreikan- ja latinankielisiä lähteissä ja vähän sitä, että mihin sävyyn heistä puhutaan, mikä heidän yhteiskunnallinen asemansa on mahdollisesti ollut ja myös vähän sitä, että mitä he ylipäätään teki, erityisesti siis antiikin tekstilähteiden pohjalta. Tähän gradu aiheeseen mä ehkä intouduin Mika Kajavan Helsingin Yliopistossa pitämän tekstikurssin pohjalta. Siellä käsiteltiin magiaa ja demoneita ja kummituksia ja tällaista yliluonnollista puolta, ja sieltä löysin myös näiden tekstien pariin.

EP: Se on hurjan jännittävä aihe. Tuntuuko se yhä jännittävältä kaiken tämän työn jälkeen, kaikkien näiden vuosien jälkeen?

SK: Joo. Se tuntuu myös semmoiselta, mikä aina melkein yllättää, että miten paljon sieltä löytyy vielä yllätyksiä ja semmoista hauskaa. Ja sitten ehkä, kun mä oon tehnyt tässä välissä vähän muutakin, niin sitten sen pariin palaaminen on aina jotenkin ilahduttavaa.

EP: Sulla on erityisesti sun tutkimuksessa keskiössä se toimijuus niissä maagisissa teksteissä, eli kenen ääni siellä kuuluu tai kuka siellä toteuttaa sitä toimintaa. Haluatko sä sanoa siitä jotain? Onko tullut läpimurtoja tai oletko oppinut jotain sieltä?

SK: No mä toivon oppivani vielä paljon enemmän. Eli toimijuudella tarkoitetaan oikeastaan sitä henkilön vapautta ja mahdollisuutta tehdä oman tahtonsa mukaan. Tässä mulla tämän toimijuus-käsitteen taustalla ja sen käyttämisen taustalla on ajatus siitä, että antiikin kirjallisissa lähteissä ja esimerkiksi Laeista on tietynlainen kuva magiasta. Sitten toisaalta se, että esimerkiksi kiroustauluja on käytetty laajalti sosiaaliluokkaan katsomatta. Ne tuntuu joskus olevan vähän ristiriidassa keskenään. Kun tarkastelee tätä toimijuutta, niin näkee ehkä erilaisia aspekteja. Eli mä tarkastelen sekä ikään kuin ulkoa tulevaa, eli miten yhteisö määrittelee yksilön tai tietyn ryhmittymän. Esimerkiksi kilpailevaa uskonnollista ryhmää voidaan sanoa maagiseksi tai sanoa, että he harjoittaa magiaa. Tästä on paljon esimerkkejä juuri kirjallisuudessa, mutta mä pyrin sitten tarkastelemaan, että miten ikään kuin alkuperäislähteistö kertoo tästä.

EP: Eli nimenomaan ne, kun on kirjoitettu tauluun kirouksia tai loitsuja.

SK: Joo.

EP: Niin nämä objektit.

SK: Kyllä. Meillä on sekä maagisia papyruksia, jossa on magian harjoittajien itsensä laatimia tekstejä että kiroustauluja, ja näiden dokumenttien kieltä mä erityisesti tarkastelen.

EP: Meidän ehkä nyt kannattaa tässä kohtaa pikkuisen pakittaa, koska menttiin jo aika syvälle tähän tutkimuksen lähtökohtiin. Jos mennään ihan perusasioihin, että mitä se magia on. Magiallahan on arkikielessä sellainen, sillä on mystisiä assosiaatioita. Se tuntuu jännittävältä, ehkä vähän synkältä jollain tavalla, ja sitten kun historiallista magiaa mietitään, niin mä luulen, että aika monella se assosioituu just näihin varhaisen modernin ajan noitavainoihin ja ajatellaan mustaa magiaa ja näin. Mutta siis antiikin konteksti on luultavasti vähän erilainen. Mitä magialla ymmärrettiin antiikissa?

SK: Joo, se on tosiaan erilainen. Antiikissa magia ei välttämättä ollut samalla tavalla niin erillistä ja synkkää ja tosi kaukana siitä uskonnosta. Se ei tarkoita sitä ettäkö se olisi ollut ihan sama asia kuin julkinen uskonto, mutta tämä on tällainen kysymys, jota voi lähestyä vaikka tarkastelemalla ylipäätänsä magian suhdetta niin sanottuun julkiseen uskontoon, toisaalta magian päämääriä ja sen keinoja. Eli antiikin julkisessa uskonnossahan on myös paljon sellaista, mikä meistä saattaa tuntua aika vieraalta. Uhritoimitukset esimerkiksi on kuitenkin hyvin yleisiä ja oraakkelit ja vaikkapa just sisälmyksistä ennustamiset ja tällaiset, mitä me ei ajatella ehkä, että tapahtuisi kirkossa tai vastaavissa tilanteissa.

EP: Tuntuu jollain tavalla mystiseltä tai...

SK: Joo. Ylipäätänsä se, että erilaisia jumalia ja henkilöolentoja on tietysti suuri määrä ja osa on näitä niin sanottuja maanalaisia eli ktoonisia jumaluuksia eli manalaan liittyviä. Eli miten sitten tällaisessa kontekstissa ylipäätään erotellaan uskonto ja magia toisistaan, niin se on tällainen keskustelunaihe tai ylipäätänsä kysymys, mistä on paljon myös tutkimuksen parissa keskusteltu.

EP: Varsinkin kun miettii sitä, että myös yksityishenkilöt paljon harjoitti uskontoa kodeissaan niin, että se ei ollut julkista ja saattoivat valita ne jumaluudet, joita lähestyivät. Niin se on varmasti se rajanveto vaikeaa.

SK: Aivan. Kun kuitenkin nimenomaan yksityisemmätkin rituaalit on yleinen ilmiö. Ehkä nyt yksi rajanveto, mitä on käyty, niin on se, että on ajateltu, että uskonto olisi kuitenkin tällaista julkista toimintaa ja magia yksityisempää, vaikka niin kuin sanoit, niin se on ihan totta, että on kuitenkin myös yksityisluontoisempia ikään kuin julkisen uskonnon pariin laskettavia rituaaleja. Toisaalta se, että mitä me nähdään julkisena uskontona, niin meidän ajatuksiin ja meidän tulkintoihin siitä tietysti vaikuttaa myös meidän käsitys siitä, että mitä uskonto nykyään on.

EP: Totta kai.

SK: Tämä on vaikuttanut tässä koko tutkimustraditiossa ylipäätään näihin tulkintoihin. On ajateltu myös, että esimerkiksi se, että vedotaanko näihin maanalaisiin jumaliin vai muihin jumaliin voisi olla yksi tämmöinen, mutta sekään ei ole niin yksinkertaista. Nämä kuitenkin liittyy vaikkapa just maanviljelykseen myös nämä maanalaiset jumaluudet.

EP: Eli magiaa antiikissa on katsottu paljon niiden lasien läpi tai siihen on vaikuttanut se käsitys, mikä meillä nykyaikana on helposti magiasta.

SK: Kyllä se ainakin osittain siihen on vaikuttanut. On myös ajateltu sitä, että minkälainen ikään kuin imago olisi magialla ollut antiikissa, eli mimmoisena ne rituaalit on nähty. Onko ajateltu, että ne tähtäisi pahaan, hyvään ja niin poispäin. Paljon tosiaan uskonnossa ja magiassa on myös tämmöisiä hyvin samankaltaisia piirteitä ja myös samanlaista toimintaa. Se rajanveto ei ole välttämättä hirveän helppoa eikä aina edes mielekäästä.

EP: Okei. Eli vaikuttaa, että tämä on tosiaan aika veteen piirretty viiva tämä koko magia-asia antiikissa. Onko ylipäätään tällainen magia-termin käyttö relevanttia? Kannattaisiko siitä luopua vai auttaako se kuitenkin hahmottamaan sitä asiaa tutkimuksessa vaikka?

SK: Se on myös yksi kysymys, mistä on keskusteltu viimeisen ehkä parinkymmenenkin vuoden kuluessa. Nykynäkemyksen mukaan antiikissa ei tehty jyrkkää eroa ikään kuin viralliseksi katsotun uskonnon ja toisaalta maagisemman kulttuurin välillä. Kyllä maagisissa teksteissä pikemmin usein yhdistyy useat erilaiset uskonnolliset piirteet. Paljon on tosiaan myös keskusteltu siitä, että kannattaako koko tätä magia-termiä ylipäätänsä käyttää, mutta kun se on meidän maailmassa hyvin erillisenä pidetty asia. Me mielletään se niin erilliseksi. Silloin on ehkä, vaikka ajatellaan, että loppujen lopuksi magia on siis rituaalitoimintaa ja ehkä tietynlaisia eli siihen liittyy usein välineistöä ja tietynlaisia jumaluuksia ja muuta. Mutta että se on meidän ehkä helpompi käsittää, jos me käytetään tätä meille vakiintunutta magia-termiä edelleen keskustelussa, mutta ehkä on hyvä muistaa, että se ei ole niin hurjaa ja vierasta ehkä antiikin kontekstissa aikalaisille kuin me ehkä ajateltaisiin.

EP: Ja tämä määritelmähän siis varmasti sitoutuu vahvasti siihen omaan kokemukseen. Joku saattaa kokea, että hän joko harjoittaa magiaa tai ei harjoita ja ulkopuolelta joku toinen saattaa nähdä se ihan eri tavalla ja syytellä magian harjoittamisesta.

SK: Aivan. Sitten toinen saattaa taas ajatella, että hänellä on tässä nyt ikään kuin normaali uskonnollinen rutiini menossa, sikäli kuin tämä normaali nyt on mikään määritelmä, jota me tarvitaan, mutta joka tapauksessa. Sitten taas toinen saattaa pitää sitä hyvin vieraana ja sikäli ajatella, että tässä on nyt jotain ihmeellistä ja tämä voi olla nyt semmoinen, että tästä mä sanoisin vaikka magia, kun mä en ymmärrä tätä mitenkään muuten.

EP: Miten sä näet sen eron siinä, että miten ne maagiset tekstit puhuu siitä magiasta ja miten siitä puhutaan jossain muualla samanaikaisessa lähteissä, mutta eri genreissä, vaikkapa historiankirjoituksessa tai filosofiassa? Onko siinä iso ero, että miten se magia hahmotetaan näissä lähderyhmissä?

SK: Tuo on tietysti aika suuri kysymys, mutta yksi iso ehkä perusajatus on se, että niissä lähteissä ensinnäkin se toimivuus, sitä ei kyseenalaisteta, kun sitten taas kirjallisuudessa puhutaan siitäkin, että minkä verran nyt magiaa on tai ei ole. Eikä siinä välttämättä myöskään aina pyritä pahuuteen. Toki on nyt näitä vaikka kostotoimenpiteitä ja vastaavia, mutta ne on ehkä kuitenkin enemmän kaikessa brutaaliuudessaankin arkipäiväistä toimintaa.

EP: Sehän käy järkeen. Niissä maagisissa teksteissä se toiminta on lähellä ja se on jotenkin luontevaa ja normaalia, kun taas sitten, kun sitä katsoo ulkopuolelta niin se varmasti helposti typistyy stereotyyppeihin ja mystifioituu.

[kitaramusiikkia]

EP: Miten magian sitten suhtauduttiin antiikissa? Jos sitä käytetään jonkinlaisena määrittelyelementtinä, niin miten siitä puhutaan antiikin lähteissä? Esiintyykö siellä epäluuloa tai mystifiointia?

SK: Joo. Kyllä sekin kuitenkin on totta. Vaikka tässä just sanoin, että se ei välttämättä ollut niin erillistä kuin me ehkä ajatellaan, niin kyllä antiikissakin ajateltiin, että magiassa oli jotain salaista. Se oli salattua tietoa, joten rituaaliharjoittajat, heillä oli hallussaan jotain sellaista, mitä kaikilla ei ole. Esimerkiksi niillä kirouksilla kuitenkin siis ajateltiin, että niillä pystyttiin aiheuttamaan paha. Kyllähän se tietysti herätti myös pelkoa. Sitten on ollut myös tällaista, että ylipäätänsä on suhtauduttu myös vähän silleen, että on tällaisia ikään kuin tempuilijoita, silmäkääntäjiä. He vaan lupaa jotain, mitä ei välttämättä kuitenkaan pysty toteuttamaan.

EP: Eli kun sä puhuit tästä, että sillä magialla voidaan tehdä paha toiselle, niin tästä tulee ajatus sellaisesta mustasta magiasta, eli nimenomaan jollakin tavalla pimeyden voimien houkuttelemisesta. Oliko antiikissa sellaista ajatusta, että on hyvää magiaa ja paha magiaa?

SK: On ajateltu, että erotellaan niin sanottu teurgia ja goeteia, joista vähän yksinkertaistettuna sanoen teurgia on ikään kuin korkeampaa, monimutkaisempaa, johon liittyy myös opinkappaleita. Kun sitten taas goeteia on ikään kuin vähäisempää eli yksinkertaisempaa ja pohjautuu enemmän simppelisiin loitsuihin ja käytäntöön. On myös ajateltu, että tämä teurgia olisi niin sanottua valkoista magiaa eli pyrkisi pääasiassa hyvään, kun sitten taas tähän goeteiaan liittyy myös pahantahtoisuutta ja pyrkimystä vahingoittamiseen. Eli sikäli sitä, mitä me ajatellaan ehkä mustalla magialla.

EP: Ja tämä on oletettavasti juuri se magian muoto, johon ne ennakkoluulot kohdistuu.

SK: Hyvinkin.

EP: Ja pelko.

SK: Tosiaan antiikissäkin se, että mitä magialla ylipäättänsä käsitettiin, niin sekin vaihteli sekä ajallisesti että paikallisesti, ja riippuu vähän siitä, että kuka puhuu ja mitkä on hänen tarkoituksensa.

EP: Me tiedetään, että Rooman valtakunnan aikana esiintyi paljon ennakkoluuloja esimerkiksi astrologeja kohtaan, mutta sitten he taas myös herättivät valtavasti kiinnostusta ihmisissä. Tiedetäänkö me sitä, että olisi ollut ihan lainsäädäntöä magian harjoittajia vastaan? Että heitä olisi karkotettu tai rangaistu jollain tavalla.

SK: Kyllä meidän Roomasta tiedetään, että on jonkun verran magiaa käsitteleviä lakeja. Sekin tietysti kertoo siitä, että ajateltiin, että se on ihan olemassa oleva ja myös varteenotettavasti toimiva ilmiö.

EP: Niin, eihän sitä muuten olisi mitään syytä hyökätä sitä vastaan.

SK: Aivan. On kuitenkin kielletty esimerkiksi maagisten tekstien omistaminen ja välittäminen, ja me tiedetään myös kuolemantuomiotapauksia jopa.

EP: Eli vakavasti otettiin tämä ilmiö.

SK: Myös tiedetään, että kun ihmiset ehkä pelkäsi sitä, että joku saattaa heille tehdä jotain esimerkiksi kirouksen kautta, niin tältä myös suojauduttiin sillä, että varmuudeksi kirottiin itse ja ikään kuin sillä tavalla sitten.

EP: Joo, mutta varsinaisista noitavainoista ei ole antiikissä mitään todistusaineistoa.

SK: Joo. Se on myöhempi ilmiö ja liittyy ajatukseen siitä, että noituus on kytketty paholaiseen ja tähän ajatukseen, että se on sitten ehkä 1400-luvulta lähtien yleisempi. Antiikissä ei vielä sellaisessa mittakaavassa kuin nämä myöhemmät eurooppalaiset noitavainot on ollut.

EP: Kytkeytyy siihen kristilliseen oppiin eri tavalla.

SK: Aivan. Se on ehkä enemmän kohdistunut useammin siihen magian harjoittajien toimintaan kuin henkilöihin itseensä.

EP: No, tähän ehkä jotenkin luontevasti liittyy sellainen asia, josta mä haluaisin kysyä, koska jotenkin noidan stereotyyppi on hirveän kiinnostava. Nykykulttuurissahan se on aika vahvasti Grimmin satujen värittämä vanha käppyräinen noita- akka, mutta sitten mulle itselle on antiikin kulttuurissa tutuinta nämä kirjalliset lähteet ja erityisesti mytologia, niin siellähän se noidan hahmo on hyvin erilainen. Ensiksi tulee mieleen Medeia ja Kirke, tällaiset hyvin hemaisevat ja viettelevät ja vaaralliset naiset. Miten sä näit tämän? Onko tämä hyvin yksilötteinen tämä mun käsitykseni noidasta antiikissä? Oliko siellä muunkinlaisia stereotyyppisiä? Millainen se oli se ajatus sellaisesta tyypillisestä maagista?

SK: Tuohan on ihan mielenkiintoinen, että nimenomaan naiseen liittyen, juuri Kirkeen ja Medeian, jotka mainitsit. Niin kuin sanoit, niin heidät esitetään kauniina, just nimenomaan suorastaan viettelevinä ja myös tällaisena, joilla on siis valtaa ja voimaa, tällaisina jumalallisuuteen liittyvinä hahmoina. Kun sitten se on aika kaukana siitä meidän ajatuksesta pahantahtoisen eukosta, joka keittelee niitä liemiänsä. Mutta tällainen ensinnäkin on jo ihan ulkonäöllisesti ruma noita- akka, vanha nainen ja myös pahantahtoinen ja pahaan pyrkivänsä, niin se me tunnetaan jo roomalaisista kirjallisista lähteistä. Sillä roomalaisella noitakäsityksellähän on tosi kauaskantoiset seuraukset juuri tässä meidän eurooppalaisessa noitakuvastossa. Mutta sitten semmoisista asioista, mitä me nyt ehkä liitetään just tällaiseen taikapiiriin ja muuhun, niin jo Kirkellä esimerkiksi on taikasauvoja ja hänellä on tietämystä yrteistä ja niiden käytöstä ja tällaisesta.

EP: Taikajuomia.

SK: Nimenomaan.

EP: Eli jotain elementtejä sieltä on periytynyt ihan tähän.

SK: Joo, ja erityisesti siis me ehkä suomenkielisissä sanoissa ajatellaan, että taikurit ja velhot on ehkä enemmän miehiä sanoja, mutta noidathan me mielletään usein just nimenomaan naisiksi. Naiset kyllä liitetään antiikissä magiaan ylipäättänsä ja erityisesti juuri farmakologiaan eli kasveja käsittelevään tietouteen, sekä hyödyllisiin että myrkkukasveihin, niin katsottiin, että naiset nimenomaan hallitsee tätä antiikissä erityisesti.

EP: Mitä siinä on taustalla? Näkisitkö sä, että siinä on jonkinlainen patriarkaalinen pelko siitä, että naiset pääsee vaikuttamaan asioihin epäluonnollisella tavalla?

SK: Tässä ylipäättänsä naisten liittämässä magiaan. Kyllä se varmasti on jotain semmoista, että naisen osallisuus yhteiskunnasta ja toimijuus siinä yhteiskunnassa on kuitenkin erilainen kuin meillä. Eli naisten elämä on kuitenkin ollut säädeltyä ja hänen roolinsa yhteiskunnassa on rajallisempi. Ehkä uskonnollisissa rituaaleissahan naiset pääsi muutenkin enemmän osallistumaan. Mutta siihen, että ajatellaan, että erityisesti naiset siellä magian parissa häärii, niin kyllä siinä

varmasti on toiseuden liittyviä aspekteja ja myös tämmöistä kontrolliajatusta. Se on niin kuitenkin vieras ajatus se, että se nainen siellä on se, jolla on valtaa vaikuttaa asioihin.

EP: Nyt tämä on ihan tällaista ajatuksenvirtaa, joka nousee tästä meidän keskustelusta. Kun sä sanoit, että usein magian määritelmään liittyy se, että se on yksityistä, ja aika usein nämä loitsut liittyy juuri siihen yksityiselämän piiriin. Siellä herätellään intohimoa tai kostetaan jollekin jostain. Voiko siinä olla myös taustalla sitä, että tämä yksityiselämän piiri nähtiin naisten elämän piirinä ja julkiset asiat ylipäätään ajateltiin kuuluvan heille vähemmän? Sitten jos siellä on esimerkiksi rakkaudenherättelyloitsuja, niin me helpommin ajatellaan, että sen takana on nainen kuin mies.

SK: Kyllä siinä voi olla jotain tuollaista. Joskin rakkauselämään tai mä en tiedä onko rakkaus ehkä vähän harhaanjohtava sana, mutta ainakin erotiikkaan liittyvissä loitsuissa me tiedetään myös, että on paljon miehiä tilaajina. Tällaisia tilanteita, joissa esimerkiksi kohde ei ole osoittanut mielenkiintoa ja sitten on turvaututtu magiaan, että herätettäisi se intohimo siellä vastentahtoisessa ja myös tällaisia, että voidaan esimerkiksi puolisolta sitten riistää vaimo sieltä, kun halutaan niin kovasti joku tietty kohde. Näitä on kyllä miehetkin käyttäneet. Tässä on toisaalta sitten nähty, että naiset olisi useammin tässä yhteydessä harrastanut tällaista magiaa, jossa pyritään säilyttämään vallitseva tilanne eli avioliitto usein. Naiset on kuitenkin suojattomampia siinä tilanteessa. He on riippuvaisempia miehistä, ja tällöin on heidän etunsa, että he saisi pidettyä miehet rinnallaan.

EP: Aivan. Okei. Tosiaan nyt kun puhutaan siitä, että mihin tarkoitukseen niitä loitsuja ylipäätään tai kirouksia tehtiin. Joskushan vaikuttaa, että ne on aika banaaneja ne aiheet. Siis sellaisia hyvin arkipäiväisiä.

SK: Joo. Todellakin.

EP: Tuleeko sulla jotain esimerkkiä mieleen?

SK: Siinähan ne on just hauskoja myös. Niin kuin just puhuttiin, niin ihmisen ylipäätänsä rakkauselämässä ja toistensa kanssa kanssakäymisessä ja myös esimerkiksi siihen liittyen vaikka seksielämää parantavia voiteita ja tällaisia on siellä paljon. Sitten toisaalta ihan tällaista, että vaikka naapuritavernan tai leipomonpitäjä kirootaan, koska halutaan itse, että menestyään niissä liiketoimissa.

EP: Se on aika matalamielistä.

SK: Kyllä. Sitten esimerkiksi varkauksiin liittyviä on, että kirootaan varkaat ja tällaisia tapauksia. Hyvin jokapäiväiseen elämään liittyviä.

EP: Haluaisitko sä lukea tässä kohtaa sen varkausesimerkin?

SK: Joo. Se kuuluu näin. "Se, joka varasti Verion viitan, vei häneltä hänen omaisuuttaan. Menköön se ihminen järjiltään ja menettäköön muistinsa. Olkoon se sitten vaikka nainen, joka varasti viitan. Lävistäköön madot ja toukat hänen kätensä, päänsä, jalkansa, hänen jäsenensä ja ytimensä."

EP: Aika raadollinen rangaistus viitan varastamisesta. Jos tämä todella toteutuu, niin tämä vaikuttaa siltä, että joku on ollut raivon vallassa tästä kokemastaan vääryydestä.

SK: Tästäkinhän on keskusteltu, että miten sananmukaisia nämä on nämä loitsut. Ajateltiin, että näin todella tapahtuisi vai olisiko se symbolista.

EP: Niin ja sitten varmasti toinen kysymys on se, että kuinka vahvasti nämä magian harjoittajat uskoivat, että nämä asiat tapahtuu. Kuinka vahvasti he uskovat siihen tekemänsä magian vaikutukseen.

SK: Aivan ja kuinka vahvasti asiakkaat uskoo.

[kitaramusiikkia]

EP: Millaisia muita, onko siellä esimerkiksi terveyteen liittyviä taikoja?

SK: Joo. Ylipäätänsä terveyteen liittyvää on aika paljon, vaikkapa kuumetta vastaan olevia. Sitten on erilaisiin vaivoihin parannuksia ja myös vaivojen torjumista. Sitten mulla on täällä yksi tämmöinen, ei ehkä niinkään terveyteen, mutta hyvinvointiin liittyvä. Kuinka voida juoda paljon tulematta humalaan. Syö keitettyä sian keuhkoa.

EP: Noinkohan toimii.

SK: Niin, en ole kokeillut kyllä.

EP: Se ei edes kuulosta niin paljon tialta. Se kuulostaa pikemminkin lääketieteelliseltä niksiltä.

SK: Niin. Se kuulostaa vähän siltä, että on todettu, että ehkä tässä tänä aamuna satuin syömään sian keuhkoa ja heti tuli parempi olo.

EP: Jos puhutaan näistä lähderyhmistä vähän, niin nämä kiroustaulut ja papyruksen. Siinä oletettavasti on ero, että millaista sisältöä niissä on.

SK: Joo. Maagisista papyruksista puhuttaessa puhutaan siis joukosta tekstejä, jotka on löydetty Egyptistä. Siellä on hyvin erityyppisiä tekstejä. Siellä on loitsuja ja hymnejä, pidempiä ikään kuin vähän teoreettisempia, dogmaattisempia tekstejä, ja sitten siellä on hyvin lyhyitä reseptejä. Esimerkiksi just tämä ohje humalaan tulemattomuudesta oli sieltä. Siellä on myös tämmöisiä yksinkertaisia ihan vaikka päänsärkyyn tai vastaavaan ohjeita, mutta sitten siellä on tosiaan myös enemmän ikään kuin teologista tavaraa, joskin siis hyvin monen eri uskonnon tämmöistä. Siellä näkyy siis synkretismi. Siellä on monesta eri uskonnosta vaikutteita ja myös eri kieliä. Kreikkaa, Egyptin demoottista tekstiä ja niin pois päin, koopia. Nämä on siis ehkä enemmän oppineiden laatimia tekstejä. Täällä on siis ohjekirjoja, jotka on mahdollisesti ollut kokonaisuuksista, jotka on ollut magian harjoittajien ohjekirjoja, ehkä itselleen tai sitten ohjeiksi toisille. Sitten taas näiden kiroustaulukojen kohdalla me puhutaan ehkä vähän kirjavammasta joukosta tekstejä. Näitä on löytynyt eri puolilta kreikkalaisroomalaista maailmaa. Ensimmäiset kreikkalaisesta siirtokunnasta Sisiliasta ja sieltä sitten lähtee leviämään ympäri kreikkalaisroomalaista maailmaa. Näissä ehkä etenkin korostuu arkipäiväisyys, vaikka juuri tämä viitan varastajan kiroaminen ja toisaalta just rakkaus ja kilpailutilanteet, oikeudenkäynnit, vastaavat.

EP: Sä olet filologi eli sä keskityt itse siihen kieleen, mutta varmasti olet paljon miettinyt myös materiaalisina objekteina näitä dokumentteja, joita on säilynyt. Miten sä näet sen materiaalisuuden siinä sen kielen rinnalla? Onko ollut tärkeätä, että nämä loitsut ja kiroukset on kirjoitettu ylös ja että onko ne pyritti säilyttämään fyysisessä muodossaan?

SK: Luultavasti on niin, että loitsuja on voinut totta kai myös lausua ilman mitään tekstiä. Eletään kuitenkin hyvin suullisessa kulttuurissa, siis kulttuurissa, jossa tekstillä ei ole samalla tavalla asemaa kuin meillä nykypäivänä. On varmasti paljon loitsuperinnettä, mitä me ei tunneta, koska sitä on kadonnut paljon. Mutta sitten taas toisaalta tekstillä on itsessään jonkinlaista voimaa. On esitetty, että jo pelkästään se, että ylipäätään kirjoitetaan se teksti, se on jo osa sitä rituaalitoimintaa. Usein nämä teksti ja myös ääneen lausuttu osa liittyy myös toisiinsa. Joissain näistä teksteistä on ohjeita, missä tarkkaan sanotaan, että mitä kuuluu lausua. Eli saatetaan lausua kokonainen loitsu, joka on kirjoitettu siihen tai sitten siellä saattaa olla esimerkiksi ikään kuin taikasanoja, jotka on siis sanoja, joita me ei välttämättä tunneta. Ne saattaa olla siansaksaa tai sitten niillä voi olla jotain etymologioita muihin kieliin. Siellä voi olla ihan vokaalirimpsuja ja muita, joita on kuulunut toistaa osana sitä loitsua.

EP: Ja ne on kirjoitettu ylös myöskin sitten.

SK: Joo. Mutta sitten toisaalta esimerkiksi juuri kiroustauluissa on pelkkiä nimilistoja. Näissä tapauksissa on hyvin todennäköistä, että nämä nimet on siis uhrien nimiä. Eli siinä kätevästi on kirottu useampi ihminen samalla, ja se loitsuosuus, mikä siihen liittyy, se varsinainen lausuttu loitsu, niin sitä ei ole mitenkään erikseen kirjoitettu siihen kiroustauluun.

EP: Aivan. Se on ollut...

SK: Se on sitten ollut se lausuttu osuus.

EP: Okei. Varmasti vaikeata salapoliisityötä yrittää selvittää just sitä, että mitä siellä on tapahtunut siinä tilanteessa.

SK: Aivan ja tuota joissain on myös ohjeita esimerkiksi eleisiin ja siihen, että ylipäätänsä performanssi on luultavasti kuitenkin se loitsun pointti. Se, että se on lausuttu ääneen ja ehkä mahdollisesti juuri toistettu tiettyjä eleitä ja joskus on esimerkiksi ohjeita rekvisiitasta, mitä pitää olla siinä tilanteessa.

EP: Millaista muuta arkeologista aineistoa tekstien lisäksi meille on säilynyt? Ainakin siis amuletteja esimerkiksi ainakin antiikista on säilynyt maagisina esineinä.

SK: Kyllä, joo. Eli amuleteissa on sekä tekstillisiä eli tekstiä voi olla vaikka luuhun tai puukappaleeseen tai kiviin tai sitten ihan myös papyrushan voi toimia amulettina tai pieni tinalevy, niin että siihen kirjoitetaan. Se rullataan ja sitten laitetaan esimerkiksi pieneen säiliöön, mitä voi kantaa mukana. Toisaalta me tiedetään myös välineistöstä. Eli nämä taikasauvat, jotka on jo sanottu. Se kuulostaa jotenkin vähän Disneyltä se taikasauva, mutta tässä on ehkä mahdollisesti mesopotamialaisten pappien ja ylipäätänsä papilliset sauvat, mitä kuvastossa paljon on, niin mahdollisesti enemmän taustalla kuin mitkään puikkomaiset taikasauvat.

EP: Mä oon jotenkin ollut ymmärtävinäni, että ne esineet jollain tavalla sitoo sitä taikaa tai sitä voimaa itseensä. Niitä on käytetty ikään kuin keskittämään voimia siinä rituaalissa.

SK: Se pääpointti ei ole se, että siinä on vaan laitettu sitä tekstiä siihen astiaan, vaan se, että ajateltiin, että siihen tiettyyn astiaan voidaan kanavoidsa niitä jumalten voimia. Eli silloin nämä toimi ikään kuin instrumentaalisena ja tämä on osa myös tätä mun tutkimusta, ajatusta siitä, että myös siis esineillä voi olla toimijuutta. Mä puhun tämmöisestä välineellistä toimijuudesta. Eli samalla tavalla kuin näihin astioihin ja vastaaviin kanavoitiin jumalallisia voimia, niin mä pohdin sitten myös osaltaan sitä, että miten paljon se sama pätee tekstiin, ja paitsi tekstiin fyysisenä elementtinä, niin myös ylipäätänsä siihen ajatukseen sanoista. Miten paljon sanat kantaa sitä samaa ikään kuin välineellistä voimaa ja välineellistä toimijuutta.

EP: Kieli ja esineistö ei ole oikeastaan kovin erilaisia lähderyhmiä tässä suhteessa.

SK: Niin. Ei.

EP: Niillä saattaa olla samoja tarkoituksia.

SK: Hyvinkin.

[kitaramusiikkia]

EP: Aikaisemmin kun puhuttiin magian määrittelystä, niin tuli esiin maanalaiset jumaluudet tai ktooniset jumaluudet. Voiko sellaista ajatusta käyttää, että kaikki riitit, jotka kohdistuu ktoonisiin jumaluuksiin on magiaa? Se on varmaan vähän yksinkertaistavaa.

SK: Se on yksinkertaistavaa, koska nimenomaan nämä ktooniset jumaluudet liitetään myös maanviljelykseen.

EP: Aivan. Niin, totta kai Persefone esimerkiksi.

SK: Joo. Hyvinkin.

EP: Kyllä. No, millaisia muita jumaluuksia siellä on?

SK: Ensinnäkin ehkä tämä maahan liittyminen, mä sanon siitä vielä sen, että se linkittyy siihen, että kreikan sana ktoon tarkoittaa siis maata ja maaperää. Monet näistä äitijumaluuksistaahan ajatellaan maan äiteinä ja niin myös Gaia, joka on kaiken alkuäiti kreikkalaisessa mytologiassa. Eli nämä ktooniset jumalat saa monet alkunsa maaperästä ja liittyy siinä mielessä tähän maan hedelmällisyyteen, niin kuin vaikka just sitten Persefone liittyy myös tähän hedelmällisyyteen. Eli siinä mielessä tämä linkki maanviljelyyn on ihan looginen, vaikka ajattelisi, että miten tämä tällainen manala nyt liittyy maanviljelyshommiin.

EP: Niin. Ehkä just sillä maanalaisella jumalpiirillä ei ole samanlaisia pahuuteen liittyviä assosiaatioita kuin mitä kristinuskossa esimerkiksi.

SK: Niin aivan, ja sitten myös Olympoksen jumalia voitiin liittää maanalaisiksi ihan tällä epiteetillä ktonios eli maanalainen silloin kun heidät haluttiin vaikka liittää maanviljelyskontekstiin. Eli niin jyrkkää eroa pimeyden jumaluuksiin ja sitten johonkin tuolla korkeuksissa oleviin jumaluuksien ei antiikissa samalla tavalla ole. Ne kaikki kuuluu siihen samaan ihmisen elämään vaikuttavaan jumalistöön.

EP: Tämä auttaa ymmärtämään sitä, että minkä takia se on myös niin vaikeata se rajanveto uskonnon harjoittamisen ja magian välille. Se, mikä pistää silmään tässä, on kyllä se, että nämä ktooniset jumaluudet aika usein on naispuolisia just. Persefone varmasti se tunnetuin manalan kuningatar. Sitten myös Hekate ja fuuriat on ehkä vähän vähäisempiä jumaluuksia, mutta kuitenkin myös naispuolisia ja pelottavia. Tämä tuli mieleen siitä, kun puhuttiin tuosta, että oliko magia naisvoitoista antiikissa vai ei, niin tässä yhteydessä ainakin jotenkin vaikuttaa, että nämä maanalaiset jumaluudet on aika naisvoittoisia. Ei tosin pelkästään.

SK: Ei pelkästään, joo. Mutta joo, siis se, että naiset liitettiin usein magiaan vaikka miehetkin sitä harjoitti. Tosiaan naiset liitetään siihen farmakologian eli kaikkeen tällaiseen kasveihin liittyvään ja esimerkiksi Homeroksella on jo mainintoja sekä hyvistä että pahoista lääkkeistä eli myrkyistä. Vaikka just Kirke ja Medeia hallitsee myös tätä farmakologista puolta. Sitten toisaalta esimerkiksi Thessalian alueen naisista puhuttiin, että he pystyy vaikka saamaan kuun taivaalta.

EP: Thessalian noidat.

SK: Kyllä. Hyvinkin.

EP: Joo. Se on vähän sellainen topos, joka antiikin kirjallisuudessa usein toistuu.

SK: Joo, ja tämä varmasti liittyy tähän toiseuteen eli siihen, että magiassa sillä toiseudella ajateltiin olevan kyllä voimaa. Vieraat kielet, erilaiset symbolit, kaikki omasta kokemusmaailmasta, omasta maailmasta katsoen vieras ja ehkä eksoottinenkin, niin katsottiin, että sillä oli erityisesti voimaa. Myös toisen kielen sanat, toisen kulttuuripiiriin jumaluudet ja niin poispäin. Sitten tietysti mielessä nainen on myös toinen tällaisessa kuitenkin miesten pitkälti hallitsemissa antiikin maailmassa. Paitsi että naisiin liittyy tätä ajatusta magiasta ikään kuin leimaavassa mielessä tai vähän ennakkoluuloisessa mielessä, niin mua kiinnostaa se, kuinka paljon me voidaan ajatella, että sillä ajateltiin olevan myös tätä maagista voimaa. Eli sitä maagista voimaa vahvistavaa, tehoa vahvistavaa elementtiä sillä, että ajatellaan, että se on se nainen, joka tietää jotain salattua.

EP: Siis siihen varmaan liittyy myös sosiaalista valtaa jollain tavalla. Jos on magian harjoittaja, joka tiedetään hyväksi ja vaikutusvaltaiseksi ja häntä lähestytään monenlaisissa asioissa, niin kyllähän se saattaa jollain tavalla nostaa sosiaalista statusta, vaikka samalla vahvistaisi sitä toiseuden asemaa.

SK: Aivan. Hyvinkin. Tämä on sitten ehkä yksi aspekti, mitä mä myös mietin tämän toimijuuden kannalta. Eli kun mä pohdin sitä ulkoa määriteltyä eli sitä, että miten yhteisö määrittelee tiettyjä yksilöitä tai ryhmiä. Toisaalta sitä, että miten magian sisällä on tätä välineellistä toimijuutta, niin tietysti yksi aspekti on myös tämä koettu, eli se ihmisen itsensä kokema. Mä pyrin vähän näitä tekstejä tarkastelemalla pohtimaan sitä, että miten paljon me voidaan sanoa siitä, että ajattelivatko ihmiset itse, että he harrastavat magiaa. Ketkä ehkä ajatteli, ketkä ehkä ei, ja mikä on mahdollisesti ollut magian harjoittajien oma kokemus tästä toimijuudesta.

EP: Pystytäänkö siihen pureutumaan näiden olemassa olevien lähteiden perusteella?

SK: Saa nähdä.

EP: Nähtäväksi jää.

SK: Jonkun verran siihen jää tulkinnan ja pohdinnan väistämättä sille sijaa, mutta kuitenkin ajatus on se, että sillä kielellisellä analyysillä voidaan ehkä sanoa myös tästä aspektista jotain. Ei välttämättä nyt sitä, että me voitaisiin sanoa suoraan, että näin ne ihmiset ajatteli ja näin tämä asia on, vaan sitä, että ehkä esimerkiksi se konteksti, mikä tulee sieltä teksteistä, niin miten siitä voitaisiin kuitenkin tehdä johtopäätöksiä.

EP: Mä kuvittelisin, että tässä oman toimijuuden kokemisessa on iso ero varmaan sen välillä, että onko kyseessä ikään kuin ammattimainen tai puoliammattimainen magian harjoittaja, vaiko ei.

SK: Aivan. Siitäkin on kuitenkin keskusteltu, että osa niistä teksteistä voi olla myös tällaisia, että mahdollisesti ne voisi olla sellaisia, jonka voi toteuttaa vaikka asiakas itsekin kotona. Tai että yksinkertaisten kiroustaulukujen tekeminen voisi olla suhteellisen helppoa itsekin. Mutta ilmeisesti on ollut kuitenkin ajatus siitä, että ikään kuin rituaaliekspertti, oli hän nyt korkeasti oppinut tai joku vaikkapa turuilla ja toreilla kiertävä kauppias, joka kauppa yksinkertaisia loitsuja, niin kuitenkin heillä olisi jotain, mihin ajatellaan, että turvaututaan ulkopuoliseen osajaan.

EP: Parlatoriossa ollaan usein pyritty vetämään yhtymäkohtia menneen ja nykypäivän välille, jos se tuntuu luontevalta. Nyt kun mä tätä aihetta valmistelin, niin yllättäen se tuntuikin luontevalta tässä kohtaa. Spirituaalisuus ja uushengellisyys ja jopa noituus, neonoituus, sehän on kovasti ollut tapetilla nykyaikana. Tuntuu...

SK: Hyvinkin. Joo.

EP: ...että se on trendikästä taas.

SK: Aivan.

EP: Tai en mä tiedä, onko trendikäs oikea sana, mutta että ihmiset kokee vetoa siihen. Miten tämä näyttäytyy antiikin magian ekspertille? Näetkö sä, että ihmisten tarpeet esimerkiksi magialle on muuttuneet tuhansien vuosien aikana vai onko ne hyvin samantyyppisiä perustavanlaatuisia? Oletko sä ylipäättään miettinyt tai vertaillut näitä nykypäivän ja antiikin yhteyksiä?

SK: Ehkä tarpeet on loppujen lopuksi, koska ne antiikin magian tarpeet on toisaalta joskus aika arkipäiväisiä ja pieniä, mutta kun arkipäiväinen on ihmisen elämässä suurta, niin kuitenkin nämä on tällaisia asioita, jotka ei välttämättä hirveästi muutu. Kyllähän ihmisellä on tarve kokea intohimoa, menestyä elämässä. Suojautua toisaalta sairauksilta, suojautua pahalta. Mitä kukin katsoo pahaksi ja niin poispäin.

EP: Kostaa varkaille.

SK: Aivan. Sinänsä nämä tarpeet ei niin paljon ole muuttunut, mutta näkisin yhteyksiä myös vaikkapa siinä, että nykypäivän, sanotaan nyt vaikka uushengellisissä virtauksissa, niin ehkä korostuu tämä yksilön oma toiminta. Meillähan uskonto on kuitenkin hyvin institutionaalista. Siihen verrattuna korostuu yksilön oma toiminta ja myös oma kokemus ulkoa määritellyn ja johdetun sijaan.

EP: Mahdollisuus kontrolloida sitä omaa hengellistä elämäänsä.

SK: Joo, hyvinkin. Ikään kuin käytännöllisempi ote myös dogmaattisen sijaan.

EP: Joo, ja siis tähän on tavallaan hyvin tyypillistä meidän ajallemme ylipäättään, semmoinen tietynlainen individualismi, mutta sitten vaikuttaa myös, että sillä on paljon yhteyksiä antiikin uskontomaailmaan ja kokemuksellisuuteen.

SK: Niin, aivan. Sitten yksi ehkä tämmöinen vielä, että nykyisissä virtauksissa esimerkiksi juuri astrologia on hyvin yleinen. Ylipäättään jos ajatellaan, että antiikissakin vaikka juuri astrologia liitettiin usein magiaan. Silloinhan ei ajateltu välttämättä, että on erikseen luonnontieteellisiä asioita ja sitten olisi tällaista hömpempää, vaan että astrologiahan kuului siihen filosofien, luonnontieteilijöiden, matemaatikkojen ja niin poispäin osaamisalaa myös. Nämä liittyy myös magiaan. Sitten toisaalta on hyvin arvostettuja hahmoja kuten vaikka Pythagoras, joka tunnetaan matematiikan puolelta, niin hänethän liitettiin magiaan.

EP: Kyllä. Kun miettii nykypäivän ja antiikin yhteyksiä, niin tämä on varmasti sulle kiinnostavaa myös sen takia, että toimijuus on tässä hyvin keskeinen asia.

SK: Joo, hyvin. Sitten yksi semmoinen, mikä sieltä myös nousee, on se, miten sieltä ulkoapäin puhutaan. Jos ajatellaan tätä ulkoa määriteltyä toimijuutta, niin kyllähän me paljon puhutaan tästä nykypäivästä niin, että uushengellisyys on nuorten naisten ja siksi siitä puhutaan myös ikään kuin ei ihan täysin vakavasti otettavana.

EP: Ennakkoluulot magiaa kohtaan ei ole kadonnut mihinkään.

SK: Niinpä.

EP: Mutta sitten taas nämä nuoret naiset itse saattaa kokea sen hyvin jopa voimauttavana, jopa feministisenä asiana tämän noituuden.

SK: Niinpä. Ja se voi olla myös semmoinen asia, mitä on tietysti hyvin vaarallista lähteä sanomaan antiikin ihmisen kokemuksesta. Mutta se voi olla yksi magiassa ihan keskeinen asia. Tämä on niitä toimijuuden piirteitä, tämän koetun toimijuuden piirteitä, mitkä mua kiinnostaa. Se kuitenkin voi olla se naisen tapa vaikuttaa siihen omaan ympäristöönsä ja elämäänsä.

EP: Kyllä. Kiitos tosi paljon Saara, että olit vieraana keskustelemassa ja kertomassa sun tutkimusaiheesta. Todella kiinnostava tutkimusaihe.

SK: Kiitos. Oli tosi mukavaa olla puhumassa tästä.

EP: Toivottavasti kuulemme jatkossa lisää, että mitä uutta sieltä paljastuu. Tämä on varmasti sellainen aihe, jossa tekeminen ei kesken loppu ja josta aina...

SK: Joo. Ei ainakaan tunnu vielä.

EP: ...löytyy jotain uusia näkökulmia.

SK: Kyllä. Se on sinänsä hyvin houkutteleva aihe.

[kitaramusiikkia]

EP: Kiitos kuulijoille. Tämä oli Parlatorio-podcast eli Suomen Rooman Instituutin oma podcast menneen ja nykypäivän yhtymäkohdista. Pääset kuuntelemaan sitä Spotifyssa ja muissa yleisimmissä podcast-palveluissa taikka sitten instituutin nettisivuilla.

[kitaramusiikkia]